ADATTÁR

Eckhardt Sándor

ÚJABB BALASSI-OKMÁNYOK

A Balassi Bálintra vonatkozó okmányok forrásai között jelentékeny helyet foglalnak el a hiteles helyek, a „locus credibilis"-nek nevezett régi közjegyzői irodák. Igaz, hogy nem találunk bennük új költeményeket, de életrajzi tanúságaik nem megvetendők. A szorgalmas Illéssy József annak idején már sok mindent összeszedett az esztergomi (nagyszombati) és garamszentbenedeki irodák gyűjteményéből, mi pedig Kiss Ibolya nyomán sok fontos okmányt halásztunk ki a szepesváraljaiból; viszont a magunk szimatát követve a nyitrai Capitulumból, Klaniczay Tibor segítségével. Azt is régen tudtuk, hogy a szepesi hiteles helyen van meg a költő magyar nyelvű végrendelete, melyet már Toldy Ferenc adott ki (Századok, 1873), és legújabban Komlovszki Tibor is megtalálta; a régi közlés tévedéseit megigazítva a végrendelet hiteles helyi latin szövegezését is ugyanonnan közzétette az Irodalomtörténeti Közleményekben (1961, 710. l.), bár ennek csak az eleje került meg.

Komlovszki azonban szép számmal talált még ugyanott más, eddig nem ismert Balassi-okmányokat. Mivel a róluk készített mikrofilmek elolvasását nekem engedte át, belőlük adtam ki a Pozsgay Gáspár adománylevelét, mely világossá teszi, hogy itt Balassinak egy ifjúkori horvát barátjára és nevelőjére bukkantunk, kitől a horvát és esetleg az olasz énekeket tanulhatta.

Mivel az okmányoknak csak a fogalmazáskönyve van előttünk (kivéve a Lentváryról szólókat, melyek megszerkesztett okmányait Morvaországban a Fánchy-levelek közt megtaláltam és kiadtam),[1] csak az eredeti fogalmazványokat és nem a kiadott okleveleket ismerhetjük meg. Előny is ez, mert az utólagos változtatásokat is lehet bennük követni, és sokszor a szöveg is megmaradt, melyről — vagy mely helyett — a fogalmazás készült. Így maradt ránk a végrendelet eredeti, a tanúk pecsétjével ellátott magyar nyelvű darabja, melyet bizonyára Balassi aztán beküldött a kanonokoknak, kik betették könyvükbe, hogy aztán róla az ő latin fogalmazványukat elkészítsék. Hátrány viszont a fogalmazvány sebes, nehezen olvasható folyóírása, mely bennünket is sokszor megakasztott. E kisebb kiesések, melyeket pontozással jelöltünk, nem lényegesek.

I

Az első okmány még a jó időből való. Ami szokatlan, szinte egyedülálló Balassi Bálint történetében, Bálint *megveszi* egyik szomszédjának a birtokát. A királylehotai Lehoczky Andrásról van szó, akit másként Bukowinak is hívtak, mint az okmány mondja. Ez adja el egyik elhúnyt rokona lányának, Hedvignek a házát, földjét és egy külön szlovákul megnevezett rétet a *laz we zierney dolinie*-t a „magvas völgyi rét"-et 125 forintért Balassi Bálintnak 1577-ben, Lucia vigíliáján, vagyis 1577. december 12-én.[2]

Az eladás körülményeit nem ismerjük. Bálintot gyámja és unokabátyja, András éppen házasítani akarja; nem lehetetlen, hogy nemesi házra volt szüksége, és egy árva nemeslány porciója jól jött a „vékony füstű" gavallérnak, mint ahogy konyháját levelében jellemzi. Ime az okirat pontos szövege:

[1] Új fejezetek B. B. viharos életéből 94—95.

[2] A második szó mai helyesírással „zrney" volna. Ez a „laz" alighanem nemcsak rétet, hanem a rajta levő épületet is jelenti, mert Mikszáth Kálmánnál olvassuk: „Egy felvidéki ‚laz' (tanya) kis házikójánál álltak meg embereink, hogy ott töltik az éjszakát." (Csász. kir. bor) Elbeszélések III. 402, Szépirod. Kiadó 1955. *Lapaj a híres dudás* c. híres novellájában pedig így ír: „s maga a nemes helység gyakran oly messze esik a ‚laz'-nak nevezett tanyától, hogy a gazda, mint aki messze útra megy, ünnepélyesen búcsúzik el családjától, ha kukoricaföldjét megnézni kirándul." S alább Éliás zsidó a gyermekre mutatva kérdi: „Ilyen növény is terem már a lazokban?" S mikor létrejön az alku a cseretárgyak dolgában, Lapaj „vídáman ügetett velök a ‚lazok'-ba." Mikszáth számára tehát *laz* messzebb eső földet jelentett, ahol csőszkunyhó, lakható viskó is volt.

Venditio Andreas Lehoczky. [más írással:]
Valentino Balassa de Gyarmat

Nos Capitulum Eccles. etc. universis etc. quod Nobilis Andreas Lehoczky „alias Bwkowy" de Királylehota coram nobis personaliter constitutus oneribus et quibuslibet gravaminibus universorum fratrum proximorum filiorum filiarumque suarum natorum scilicet vel in futurum quos hoc presens aut deinceps quovismodo tangere seu concernere posset negotium super seipsum assumptis atque levatis sponte et libere confessus est et retulit in hunc modum. Qualiter ipse certos bonos et laudabiles ob respectus necnon propter quietioris ipse etiam fatens consequendi facultatem totales portiones nobilis quondam Petri de Kÿralÿlehotha in domo et curia nobilitari pro portione Heduigis filiae eiusdem Petri eidem fatenti jure perpetuo datam et inscriptam, item quandam terram suam extirpatiam vulgo *laz we zierney dolÿnÿe* vocatam in territorio antedictae possessionis Kÿralÿlehotha nuncupata ac domum insuper et curiam nobilitarem cum domo Brassatoria et aliis rebus ad id necessariis aliamque portionem portionem (!) possessionariam Kÿralÿlehotha cum frugibus vernalibus utilitaribus et pertinentiis quibuslibet terris scilicet qualelibet cultis et incultis agris pratis, pascuis campis, fructis, sylvis nemoribus, montibus, vallibus aquis, fluviis, piscinis piscaturis, aquarumque decursibus, molendinis et eorundem locis domus et curiam nobilitarem qui eae ipsae concernentes pariter cum sua avitica patrua empticia sive acquisita in praetacta possessione omnino in Comitatu Lÿphtoviensi existentes et habitas simul cum rebus mobilibus et hiemalibus et apiariis cum cunctis denique suis utilitatibus de pertinentiis generaliter et quorumlibet utilitatum et pertinentiarum suarum integritatibus quovis nomini vocabulo vocitatis sub suis vero metis et antiquis limitibus existentibus et habitis ad eandem possessionem de jure et ab antiquo spectant et pertinere debent Magnifico domino Valentino filio quondam Johannis Balassa de gÿarmat ipsiusque heredibus et posteritatibus in et pro centum et viginti quinque florenis hungaricis . . . plene et integre numeratis per ipsum quoque fatentem effective levatis et perceptis Jure perpetuo et irrevocabiliter possidendi pariter et habendi una cum litteris et habitis instrumentis factis eorundem bonorum et jurium possessionis tangere et concernere per manus dedisset vendidisset et perpetuasset per manus coram nobis. Nullum jus nullamve (!) jures et dominii sui et alterius, quod scilicet et quam ipse fatens praenarratis bonis hactenus qualitercunque habuisset, et se suosque heredes habituros speraret quoviscunque (?) peramplius sibi suisve heredibus reperiantur, sed totum id et omne in memoratum dominum Valentinum Balassa de Gyarmath ipsiusque heredes et posteritates universas transtulisse pleno jure et cum effectu, coram nobis. Asserendus (?) nichilominus idem fatens dictum dominum Valentinum Balassa eiusque heredes et posteritates universas in quieto et pacifico domino praetactorum bonorum contra quosvis legittimos competitores protegere et defensare suis laboribus et expensis. Harum nostrarum vigore. Datum in Vigilia Beatae Luciae virginis Anno domini 1577.

Erről az ügyről annyit tudunk, hogy Pándy Zsigmond, Liptóújvár várnagya az 1577 Mindszentek napján tartott megyegyűlésen tiltakozott Lehoczky András örökölt vagyonának és jogainak megvásárlása vagy adományozása ellen, ura Balassa Bálint nevében, mert ő a szomszédság jogánál fogva *(jure vicinitatis)* közelebb *(propinquior)* van.[3]

De úgy látszik, Balassi nagyon önkényesen bánt el a megvásárolt porció átvételénél, mert Lehoczky Jusztina tiltakozott az ő részének is megtörtént lefoglalása miatt. Ez Lehoczky Lukács árva leánya volt. Továbbá Porubsky György is sértve érezte magát az ügyben, és még 1577-ben tiltakozott az ügylet ellen,[4] melyet nyilván a szemes várnagy, Pándy Zsigmond ütött nyélbe.

II.

A második okmánycsoport sem érdektelen. Balassi Bálint 1584. augusztus 10-én elzálogosítja ezüst holmiját, nevezetesen bizonyos serlegeket, kupákat, pajzsokat és részben aranyozott, részben aranyozatlan lószerszámait egyezer forintért szomszédjának, Szentiványi Mihálynak, és ennek biztosítására, jobban mondva, mindezt magának visszakérve, a kölcsön biztosítására leköti Ilanow községet, mely Lipótújvárhoz tartozik. A kölcsönre az okmány szerint állítólag nagy szüksége és hugainak kiházasítása kényszeríti.

A tanúsítvány először Hibbén készült, Újvár alsó városában, első személyben. Erre a kihúzott és átírt szavak mutatnak. Bálint azt először a maga nevében iratta meg, pluralis majestatisban. Szentiványi Mihály azonban jobban bízott a hiteles hely harmadik személyű okmányában, mint a *volt* familiárisok pecsétjében, kik az aktust igazolták. Ezek pedig az okmány szerint Pándy Zsigmond, Rupprecht Márk és Dévai Miklós. Pándyról tudjuk, hogy

[3] Ezt az adatot az 1956-ban még Rózsahegyen őrzött nagyeszéki jegyzőkönyvben találtam.
[4] Vö.: Illéssy József, ItK, 1900. 195.

Lipótújvár várnagya volt, míg a kamara a várat vissza nem váltotta, tehát az okmány ellenére Bálint familiárisa, s a családot tobvábbra is híven szolgálta. Dévai Miklós a család ügyvédje volt, Bálintot is képviselte, és csak 1592 táján találjuk kizárólag Ferenc szolgálatában. Ő írja Ferenc panaszleveleit Bálint ellen. Írása annyira hasonlít a Bálintéra, hogy régebben azt hittem, maga Bálint vádolja önmagát Ferenc képében (vö. Ismeretlen B. B. 152. és ÖM. I. 320.).

De ezúttal az indokolás is gyanús. Bálint hugait 1582 áprilisában már férjhez adta, s e célra Losonczi Annától és Balassi Andrástól jelentékeny összegeket vett fel (ÖM. I. 307, II. 132.). Mi szüksége volt tehát később hugai kiházasítását felhozni? Inkább hiszem, hogy ekkor már saját násza és Patak elfoglalása járt fejében: erre kellett a pénz, az ezüst fegyverzet és edények. Mert a külsőre mindig sokat adott: Ungnad Dávid meghívását később azért hárítja el, mert nincsen megfelelő ruhája; Kapy Sándortól is egy bokor gémtollat kér, mert szép akar lenni érsekújvári szolgálatának megkezdésekor. Bele is bolondult a főkapitány felesége! (vö. It. 1954, 445.).

S hogy gyönyörködött a sisakos végbeli vitézek viseletén! «Az párduckápákkal, fényes sisakokkal, forgókkal szép mindenik» — írja híres költeményében.

S valóban, hogy ezért kellett neki most az ezüst holmi, azt végrendelete is elárulja. Itt megmondja, hogy ezüst holmija Patakon maradt. Bizonyosan ott kellett hagyni a nagy menekülésben. Pedig családi vagyon volt, és még apjáról maradhatott rá, hiszen apjának ránk maradt hiteles képe is ezüst vértben ábrázolja. A testamentumban ezt a nehezen elérhető vagyont aztán szétosztja: az edényféléket mind feleségének, Dobó Krisztinának adja, a lószerszámot és a sisakot meg vitéz öccsének. Ő úgy látszik a menekülésben csak az utóbbit vihette magával a fején, s azt a végrendelet tanúsága szerint Velejtén hagyta, Bornemissza Imrénél, ahol meghúzódtak.

Az ezüst holmi helyett Ilanow falut kötötte le Bálint, melyről az osztozkodási okmányban még bőven szó lesz, azzal a kikötéssel, hogy annak egy katonát kell szállítania minden évben, Újvár várába, melynek a falu tartozéka volt.

Fassio Magnifici Valentini Balassa de Gyarmat Math. Michaely Zentywanÿ

Nos Cap. etc. *[Nos Valentinus Balassa de Gyarmath fatemur et]* recognoscimus . . . quod cum istis superioribus temporibus et annis, urgentissima *[nostra]* sua necessitate sic exigente et signanter pro elocatione et emaritatione Sororum *[nostrarum]* suarum ab Egregio Michaele Zenthywany de eadem ZenthIwan, mutuo levasset florenos mille, monetae Hungaricae parve, pro qua videlicet summa pecuniaria, sibi . . . mutuata, eidem Michali Zenthywany, licet certa res *[nostra]* suas argenteas, tam in cuppis, poculis, orbibus, scutellis, aliisque idgenuis rebus argenteis, in ornamentum equorum aptis, tam deauratis quam simplicibus et non deauratis de quibus aliae *[meae]* suae literae sub sigillo Nobilium Sigismundi Pandj et Marci Rupprecht ac Nicolai Dewaj, olim familiarum *[meorum]* suorum sub nomine supra emanatae clarius doceat titulo pignoris, usque tempus redemtionis tenendas dediss*[em]* et et assign*[averam]*asset. Verum quia idem *[Egregius]* Michael Zenthiwani de eadem Zentiwan respectu ipsius fatentis earumdem rerum presentis necessitatis ergo et suae maioris utilitatis causa eidem fatenti restituere vellet, prout sese etiam id factarum per alias literas suas obligasset, econverso etiam idem dominus fatens loco earundem rerum *[nostrarum]* suarum apud eundem ut dictum est per prius titulo pignoris habitarum, totalem possessionem *[nostram]* suam Ilenow vocatam ad Castrum suum Vyvar spectantem in Comitatu Lyptowiensi existentem et habitam, cum singulis eiusdem utilitatibus et pertinenciis, censibus, item et laboribus et subditis eiusdem possession*[atus]* is ab antiquo et ex post huc usque ad idem castrum praestari solitis excepto molendino ibidem habito, et uno Vigilo, ex eadem possessione, una cum aliis possessionibus ad Arcem praedictam *[nostram]* obligatam, et pro eadem arce reservatis eidem Michaeli Zenthiwani, haeredibus et posteritatibus eiusdem universis, eodem titulo pignoris donatam et assignandam et per manus tradendam dedisset vel per se v[el] per homines *[nostros]* suos *[ipsius fatentis]* prout etiam dedit assignavit et per manus tradidit statim et de facto coram nobis.

Következik egy első fogalmazás, amelyet kihúztak; a végleges szöveg:

Receptis tamen prius per ipsum fatentem vel homines eiusdem datis rebus *[nostris]* suis . . . ac integre levatis, tam diu eodem titulo pignoris, tenendam, possidendam et habendam quovisque scilicet eidem Michaeli Zenthiwani haeredibus et posteritatibus eiusdem universis per ipsum dominum fatentem haeredesque et posteritates suas universas satisfactum non fuerit quoad plene et effective, exclusa omni aestimatione communi, ... etiam . . . fatens eiusdem Michaelis Zenthiwani haeredes et posteritates eiusdem universas, intra temporis redemptionis dictae possessionis in quieto usu et domino conservare, et contra quosvis illegitimos impetitores propriis suis expensis laboribus et fatigis defendere et protegere harum

nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum feria quarta proxima post festum Beati Laurentii et martyris Anno Domini 1584.

A kihúzott fogalmazványnak, amely nem a kamarában készült, ez áll a végén: *Datum in oppido nostro Hibe 10 augusti Anno Domini Millesimo quingentesimo octuagesimo quarto.*

Van egy második okmány a jegyzőkönyvben, amely ide vonatkozik. Ez azonban hivatkozik az eredeti eladási okmányra és azt óhajtaná kijavítani. Ez egy nyilatkozat, mely első személyben magától Balassa Bálinttól származhatik és kijelenti, hogy az okiratban levő *hibbei* telkek helyett *plostiniakat* ad át Szentiványinak, nehogy Szentiványi majd károsodást szenvedjen osztozkodás esetén. Ez a nyilatkozat tehát nem a hiteles hely számára készült, mert a korábbi kötelezvény első fogalmazására vonatkozik, ahol ugyancsak Hibbe és nem Ilanow van még említve. Végül is a hiteles helyi okmányba se nem Hibbe, se nem Plostin került, hanem Ilanow. Hogy Szentiványi Mihálynak ez volt a legrosszabb megoldás, azt az osztozkodási okmány tanúsítja, mint alább meglátjuk.

Ego Valentinus Balassa de Gyarmath quatuor jobagionales sessiones in pago *Hibeno* quas Egregio domino Michaeli Zentiwani pro et in summa Mille florenorum hungarorum Monetae oppignoratas dederam, et legitimo jure datis ex capitulo Zepusiensi literis possidendas permisseram tum, redemptionis a praesignato domino Michaele Zenthiwani redimi recepique ea conditione, ut loco illorum Quatuor jobagionales sessiones vicissim alias quatuor sessiones is possessione *Plostien* sitas, ne Valentinus Balassa divisionaliter concernendi eidem Michaeli Zentiwani legitimo pacifico liberoque jure plene juxta tenorem et inscriptionem literarum, nomine et inscriptione mei Valentini Balassa de gÿarmath et praefato capitulo Zepusiensi literis emanatarum totaliter et integre cum omnibus pertinentibus et accidentibus illarum sessionum quatuor, inviolabiliter pacifice et libere habendae, utendae et possidendae permisserim.

Különös a Plostin nevének írása *ie*-vel, ami talán német ajkú fogalmazóra vall. Rupprecht Márk kezétől származik? Az írás semmiképp se Balassi Bálinté.

III.

De jön a katasztrófa. A pataki ostrom nem sikerült, és Bálint a feleségével, Dobó Krisztinával együtt hatalmaskodás és vérfertőzés vádja alá kerül. Krisztina jövedelmei is megcsappannak. Ügyvédet is kell vallani és élni valahogy. Szükség volt tehát pénzre. Innentől kezdve lehet számítani a hiteles helyek nagy szerepét Bálint életében: birtokait el kellett zálogosítania vagy adnia, hogy pénzhez jusson, öccsét is meg kellett nyugtatnia, ostromban részt vett legényeit és famulusát, Pozsgay Gáspárt megjutalmaznia. A családi levéltár őrzi annak az okmánynak másolatát, melyet Poltári Soós János zólyomi alispán, Szentiványi János liptai alispán és Rakovszky János mint jegyző előtt, öccse számára kiállított, és ahol házassága után két héttel kijelenti, hogy a családi birtokokat a maga javára túlságosan kihasználta, s ezért, hogy a jövőben elkerülje az egyenetlenségeket, verekedéseket és gyűlöletet, már az osztozkodás előtt átengedi Ferencnek a hevesi Viszneket, Tarcit, a zarándi birtokokat és a miskolci házat a hozzá tartozó borokkal együtt mindaddig, amíg Magyarország teljesen helyre nem áll.

Mindez kellett is, mert 1584-ben a nyitrai káptalan előtt Ferenc már óvást emel Bálint egyoldalú költekezése miatt (Századok, 1890, 691.). Most tehát szükség volt a békítésre.

Alig volt meg a békítő nyilatkozat, már 1585 január 25-én 1200 forint ellenében leköti a nógrádi Bussa falut saját alkalmazottjának, Lentváry Pálnak, aki a zólyomi ház gondviselője volt. Erről a szepesi hiteles hely adta ki az okmányt, melyet már korábban közzétettem.[5] Tudjuk azt, hogy ezt az ügyletet később visszavonta, miről az okmányt megint a szepesi hiteles hely állította ki, de ez volt mindenesetre a legsürgősebben felvett pénz, melyet Bálint saját birodalmán belül talált. A visszavonásnak oka állítólag az volt, hogy Lentváry kötelező elszámolása elől elszökött, és a pört indító Dobó Ferenc lévai kapitány, Felsőmagyarország főkapitánya szolgálatába állt.

Most azonban osztozkodnia kellett Ferenccel, hogy pénzhez jusson. S mivel a dolog sürgős, mint maga az osztozkodási okmány mondja, nem lehet a formális magyar jog szerint eljárni, mert az ítélőmester drága, és csak nehezen kapható. Azért csak nemesurak előtt osztozkodtak, majdnem ugyanazon urak előtt, akik később a Soós János alispán javára történő birtokeladáson részt vesznek. Tehát először maga Poltári Soós János alispán előtt, kivel Bálint igen jóban volt, hiszen annak idején kedvező jelentéseket küldött Dobó Ferencnek a hodricsi

[5] Új fejezetek B. B. viharos életéből. 1957. 94—95. Az okmányból hiányzik a visszavásárlási záradék, ami a fogalmazásban benne volt.

asszony ügyében, látogatta és iszogatott nála Zólyomban, megakadályozta, hogy Bálint és a bíró között helyrehozhatatlan botrány törjön ki.[6] Továbbá jelen van Pothurnyay Károly de eadem Pothurnya, aki sokakkal együtt komája leend, Rakovszky János, a későbbi liptai alispán és Pruzsinszky Miklós. Ferenc barátai közül senki sincs ott, ami arra vall, hogy az egyész ügylet Zólyomban, Bálintnál, vagy legalábbis Pándy Zsigmond udvarnagy előtt történt, aki Balassi Bálintnak gyermekkori barátja volt, Liptóújváron.

Az osztályra azért volt szükség, mert a régi magyar birtoklás családi jellegű volt, Bálint pedig maga akart rendelkezni javaival. Most is már csak az unokabátyjával, Andrással való osztozkodás után kapott részről lehetett szó, bár András Újvárra és tartozékaira is igényt tartott, mert a királyi vár zálogösszegét, melyet Bálint apja, János fizetett a kamarának, közös jószágnak tekintette.

A hódolt faluk közül csak a messzebb esők szerepelnek az osztályban, még Alsó-Pribély és Zsély sem, melyet 1585. április 14-én Bálint Soós Jánosnak elzálogosított. (Az okmány másolata ugyanott van a családi levéltárban, ahol a Ferenccel való januári megegyezésé.)

Érdekes, hogy az osztozkodásban szerepel Balassáéknak egy egri háza, amelyről eddig nem tudtunk. Itt élhetett a költő az alatt a három év alatt, amit a végvárban töltött az öccsével együtt. Öccse ott kellett hogy maradjon, mikor Bálint 1582-ben otthagyta a szolgálatot. Az 1588. március 7-én Kapy Sándorhoz írt levélben említi, hogy „Egren azért nem vők fel fizetést, hogy Ferenc urammal együtt ne lakjam, kivel megbékéllék . . ." A mondat így már teljes értelmet kap. Ferenc végül aztán Tokaj alkapitánya lesz. Egyelőre az egri házat boros pincéjével együtt Ferenc kapja. Így érthető az is, hogy emlékezve az egri duhajkodásokra, Ferenc joggal mondja később, hogy bátyja vagyonát könnyelműen elverte. Nem mondja meg nyíltan, de érti, aki olvassa: „De mert azon javaimból csalás és gonosz ravaszság miatt megfosztattam (András bátya!) és azt a keveset is, ami rám szállott és ami még megvan, nem lebujokban, nem feslett nőszemélyekre, nem dőzsölésekre (Bálint!), hanem katonai szolgálatnak élve . . . költöttem" (vö. Ismeretlen B. B. 151. lap).

Pedig nem is igen tudnánk ma róla, ha nem a Bálint öccse lett volna. Őt bizonyára nem számíthatjuk a „három-négy" bámulója közé, kiket Rimayhoz írt levelében említ. Derék vitéz volt, mint nem egy kortársa, de nem is akart kora fölé emelkedni, mint Bálint.

Ha a neveket nézzük az Újvár vidéki jobbágyok nyilván szlovákok voltak. Itt-ott akad köztük egy Kovács, egy Szabó, egy Kerékgyártó, egy Szűcs, ami talán arra vall, hogy ezeket a mesterségeket magyarok is látták el. A borsodi, a hevesi, a nógrádi jobbágyok többnyire magyarok — német és szlovák szórványokkal. (A közlésben igyekeztem hű lenni: ezért nem tettem vesszőt, ahol a szöveg sem tesz, ugyanígy jártam el a nagy betűk használatánál.)

Nevesebb jobbágy a hibbei Uhryn Tamás kocsmáros, ki Bálintot 1589-ben Erdélybe szállította, mikor a Júlia-verseket befejezte, kinek a lovai a nagy útban tönkrementek, kitől rokonai befogadásánál vendégfogadói illetéket követelt, kitől bizonyos lovakat potom áron szerzett meg, és kitől kölcsön is kért, s mikor az pénzét követelte, elverte és sóba fektette, úgyhogy egy évig kellett kezeltetnie magát a doktorokkal (vö. ÖM. II. 146.). A listán szerepel egy Garay Gergely nevű jobbágy is a vihodnai lakosok között, aki talán apja volt annak a Garay Mihálynak, kit Balassa Bálint nem volt hajlandó Ybl Miklós besztercei bányagrófnak kiadni, mikor az rézlopással vádolta, hivatkozva arra, hogy kínzásnál mindent magára vesz az ember.

Bőven szól az okmány Ilanow faluról, melyet Bálint már az előző esztendőben Szentiványi Mihálynak elzálogosított, és amely az osztozkodásnál Ferencnek jutott. Az érte kapott összeget, ezer forintot az okirat szerint kettéosztják. De ha valamelyikük erővel vagy pénzzel visszaszerzi Szentiványi Mihálytól, csak a másik testvérnek járó 500 forint lefizetése ellenében bírhatja. És ha Balassa Bálint az ő porcióját Ilanowban vissza akarja szerezni, *vagyis két jobbágytelket*, azt örök jogon visszavásárolhatja a tulajdonostól és birtokolhatja. Azt is mondja az okmány, hogy Soós János alispán előtt abban is megegyeztek, hogy ha a felosztott jószágok valamelyikét az egyik fél el akarná adni, szabad legyen vele, de a másik felet előbb értesítenie kell. Ha pedig magtalanul hal meg valamelyikük, a másik félre természetesen visszaszáll a birtokolás. Ez persze utalás a január 9-én kiállított okmányra, ahol Balassi Bálint öccsének enged át bizonyos birtokrészeket, melyek mind szerepelnek az osztozkodási okmányban. Azt is mondja az okmány, hogy Bálint még nem fizetett semmit Ferencnek, s ezért egyenértékű jószágot enged át Ferencnek, míg meg nem fizeti a neki járó 500 forintot Ilanowért.

Nem utolsó érdekű a vár felosztására vonatkozó rész. Balassi Bálint életének javát itt töltötte, s ezért itt minden leírásnak megvan a maga érdeke. Itt is olyan részletek vannak, amelyeket másutt nem találunk meg, s amelyeket a mai Liptóújvár (Hradok) romjaiból nehezen érthetünk meg. Ezért fordításban adjuk a bennünket érdeklő részt (vö. még: Ismeretlen B. B. 16. l.):

[6] Vö.: Új fejezetek B. B. viharos életéből, 47.

„Végre Újvár várának, mely Liptó megyében fekszik, ez a totális elosztása. Belépve az ajtón jobbra, az egész toronnyal vagy erősséggel a konyha oldaláig vagy falig, éppen így a pince ugyanazon konyha és éléskamra alatt, a másik pince is a váron kivül a nyári lakkal együtt, az új kőből épült istállók felső része és a másik régi istálló alsó része, az allodium felső szobája két hálóhelyiséggel, a cseréppel fedett és felső magtárak az összes bekerített felső kertekkel és aklokkal, valamint a kert vagy gyümölcsös, mely ugyanezen magtárakhoz csatlakozik. A vár kapuja a kapusok szobájával közös használatba; a kapu előtt levő fűtött szoba, mely a feleségeknek és a lovászoknak épült, közös használatba, valamint a kőből épült malmok az újonnan építtetni kezdett, közös munkával és költséggel emelt más falakkal együtt, végre a malom közös használatba kerül. Egyébként pedig a fal e felek között egyenlően elosztatik. A vár mellett levő kocsmaépület közös használatra, a serfőző hasonlóképpen közös használatra, a medencék, a kocsma malmai, a fűrészmalmok közös használatra legyenek, És a várnak közös munkával és költséggel állított fent elsorolt épületei Balassa Ferenc úrnak, és a többiek, melyek még fennmaradnak, Balassi Bálint úrnak engedtetnek az osztályban."

Ez a kétes latinsággal szerzett leírás elég zavaros. De azért némi fogalmat nyújt arról, hogyan élt Bálint ebben a tulajdonképpen elég alacsonyan fekvő várban, mely inkább lakóhely volt, mint erődítmény. A mai néhány fal bizony kevéssé segíti elképzelésünket.

S most lássuk az osztozkodási okmányt, mely inkább Bálint, mint Ferenc ügyvédjétől származhatott. Mivel az eredetiben az egész egybe van írva, a könnyebb használat végett külön bekezdéssel jelöltük a két fél részeit:

Divisio dominiorum Balassa.

Nos Capitulum etc. universis, quod Magnificus dominus Valentinus Balassa ab una, et Franciscus similiter Balassa filii Magnifici quondam domini Johannis Balassa de Gyarmath comitis Comitatus Neogradensis partibus ab alia coram nobis personaliter constituti oneribus et quibuslibet gravaminibus universorum fratrum proximorum et consanguineorum suorum quos infrascriptum qualitercunque tangere seu concernere posset negotium super seipsos assumptis atque levatis sponte et libere confessi sunt et retulerunt in hunc modum.

Quod quamvis ipsi alias per unum Magistrorum prothonotariorum juxta leges et consuetudines Regni realem huiusmodi divisionem in infrascriptis bonis et juribus isporum possessionariis habere debuissent, niholominus tamen sumptibus et expensis magnis parcere volentes ordinativa compositione Egregiorum et Nobilium virorum Johannis Zenthivanÿ lipthoviensis, alterius Johannes Soos senioris de Polthar dicti Neogradiensis comitatus vicecomitis, Caroli Pothurnyay de eadem Pothurnya, Johannis Ꝗakowzky de Ꝗakow, Nicolai Pruwzynsky, fraterne inter sese convenissent, et realem fecissent Divisionem perpetuo duraturam prout etiam se fecisse et pro reali Divisione se acceptasse personaliter retulerunt coram Nobis.

Imprimis autem ad partem dicti domini Francisci Balassa totales possessiones Agard, Nandor, Lwdan, Zalathna cum molendino, Feolseo kis Liberche, Zentpether, Ꝗekkeö allya, Brezowa, Nagylaam, Podrochan, Tosoncza, Züle, Madachka, Lest, Also Tizowni, Buda lehota, Biztriczka, Zeoleos, Salgo Tarian, Ꝗarancsallya, Barla, necnon predia Ztrasistÿe, kÿs paroncza, lehotha, kaproncza, kÿs pathak in neogradiensi et honthensi, ac similiter possessiones, Wiznek, in Hewesiensi, Zekwdwar, kwthas et Macha vocate in de Zarand antedictis Comitatibus existentes et habitae cessissent. Deinde vero infrascriptae possessiones Gyarmath in dicto Nogradiensi et Notinch in Pesthiensi Comitatibus existentes et habitae in duas aequales partes divisae fuissent, in quorum altera totales integrae Sessiones jobbagionales et populosae, in quibus ad presens providi Albertus Juhaz, Johannes Zobokÿ, Martinus Gÿeorgÿ, Johannes Ꝗun, Urbanus Ꝗowach, Mattheus Zabo, Johannes Orwos, Matheus Herczegh, mediae vero sessiones in quibus Thomas Vadros, Benedictus Ꝗÿsbalaz, Nicolaus Czako, Stephanus Molnar, Barnabas Polÿk, preterea deputatae Sessiones, palatae quondam Petri Bwka, Georgÿ Ferencz, Casparus Cherhay in dicta Gyarmath, necnon integrae Sessiones jobbagionales Jacobus Slahar, Stephanus Swabol, Michael Mocz, Martinus fachnar, Johannes Tutinar, Martinus Slahar, Michael Tonos, Michael Swabol, Jacobus Mezaros, Andreas Ꝗalasthos, Andreas Benczer mediae vero sessiones in quibus Georgius Swabol, Laurentius Tonos, Helena Mulier Johannes Tonos, Andreas homokwar, Jacobus Gichor, Mathias kÿs, inquilinares in quibus Mathias kovach, Georgius otthonos commorarentur, et deputatae sessiones inquilinares una cum dimidia, memorato domino Francisco Balassa divisionaliter cesserunt.

Ad partem vero domini Valentini Ballassa totales integrae sessiones, in quibus providi Nicolaus Czako, Ꝗrisan Mesther, Mattheus Deither, Thomas Janko, Gregorius Marko, Michael Papis, Andreas Mezaros, Franciscus Varga, Item mediae Sessiones in quibus Stephanus Ꝗalmar, Thomas Veres Barnabas Bartÿk, Johannes Zokoly in dicta Gÿarmath, Item integrae sessiones Petrus Moocz, Michael Slahar, Gregorius Berneher, Gregorius Zabo, Michael Berneher, Johannes Swabol, Nicolaus Berneher, Laurentius Suitander, Mathias Nÿlas, Petrus Fridel, Stephanus Zabo, Michael Zabo, mediae sessiones autem in quibus providi Michael Albar, Stephanus

Martonos, Jacobus Zabo, Petrus Boithor, Stepnahus Albar, Michael Slahar, Johannes Boÿthor, Mathias Molnar, Mathias hagÿmar, Ambrosius Zabo, deserta sesquialtera sessiones portae vero Thomae Kochy alterius Thomae Takach, Petri Zakach, in dicta possessione Notincz commorarentur sepedicto Valentino Balassa cessissent.

Tandem castri Wÿwar in comitatu Lÿpthoviensi existente totalis portio. Intrando per portam a parte dextra una cum tota turri seu propugnaculo usque ad culinae latus seu parietem Item celarium sub eadem culina et pennario; aluid etiam cellarium extra castrum una cum tota domo aestiva, Stabuli novi lapidei media pars superior et alterius stabuli antiqui pars inferior, Stuba allodii superior cum duobus cubiculis, horrea superiora scandulis tecta cum cunctis hortis et caulis superioribus, Item hortus seu pomarium iisdem horreis adherens. Porta Castri cum stuba portariorum in communem usum, stuba ante portam pro coniugiis et agazonibus aedificata in usum communem, Item molendinae lapideae cum alliis muris de novo aedificari inchoatis communibus laboribus et expensis extructis, tandem vero molendinum in usum communem cedat, coeteri vero murus (!) inter partes aequaliter dividantur. Domus tabernae iuxta arcem pro communi usu, Brasatorium similiter in communem usum, piscinae, tabernae molendina, serrae aquaticae communis usus sint. Communibusque laboribus et expensis instaurentur, reliqua arcis aedificia superius specificata saepedicto domino Francisco Balassa, et Residua ab his quae sunt domino Valentino Balassa sorte divisionaria cesserunt.

Pertinentiae vero eiusdem Arcis Wywar hoc ordine divisae, Imprimis totales Sessiones Jobbagionales populosae, in quibus providi Michael Oravecz, Florman Blaskowacz cum fratre, Paulus Sirmer, Melith Suren, Jenrich Miko, Janko Novikmeth cum fratre Urbano, Michael Simonowecz, Andreas Trelek, urban Rak cum petro Dieneso, Gal Andresowskÿ cum alio, Matheus Chrisko, Dzur Dalovecz, Andreas Furar, Laurentius Kowach, Paulus Hostock, Martinus Kocztak, Chrisko Thomas Batoson frenczerik, Christophorus Vlczko, Jancho Amuson (?) media curia deputata inquilinaria vero, in quibus Christophorus Kowacz, Michael Rwznak, Gallus Bockow, Mikus Augustin, Nicolaus Suttor, Waizko Debnar, Andreas Suttor, Maczko Kolar, Melchior Sinko vidua cum filio Michaele, Johannes Duda alter Johannes Komornik, Christophorus Nemecz, Chrisko Janko, Georgius Swcz, Zenikowa Beda vidua cum filio Kalowecz Melchior Wiczen Monos Jwanÿs Stephanus Kraÿchÿ pro domino Francisco Balassa.

Item totales sessiones jobbagionales in quibus providi Laurentius Kowach et Frenÿo, Johannes huzon, Petrus Kristhan, Michael Thomko, Petrus Ililek cum Mikws Briczko surbej cum media deputata Gregorius porubszkÿ deputata Krisko Mikhalow, Martinus Zwethlik cum fratre Paulus Benedekowich, Thomas Czapraÿ, Thomas Uhrÿn, Johannes huzon, Gallus Jembrikhow cum media deputata Prekop Stankowich, Jacobus Jaroskÿ, Marko, Jacobus laczkowich, Georgius Boczko, laurentius Miklusow Srenÿowa in media sessione predia inquilinaria vero sessiones in quibus providi Michael Kwdelka, Johannes Studenikowacz, Martinus Kowach, Valentinus et Balthasar Varga, Michael Surmok Varga, pro quo uno saltem, Andreas Varga in Verbicze. Martinus Kohwth debnar, Sebastianus Kerekgÿarto, Gregorius Therenik, lincho Urbanowich, Petro Zikora, Balthasar Czirnak, Lucas gener Benedicti, Georgius Benekow, Ambrosius Komornik, Andreas Johman Jobawa vidua Johannes Surbey, Brichko Stewkowich, Janko Mikowecz, Nicolaus Ilÿenkow in oppido hibe commorantes pro domino Valentino Balassa.

Deinde totales sessiones jobbagionales et populosae in quibus providi Georgius Novikmeth cum germano Petrus Lazicze Simon Malih, Martinus Jemrisko cum fratribus filii eiusdem holÿ Palwczky cum Laurentio wolik Georgius Czernak Jacobus Novikmeth, Gasko Kiralÿ cum fratribus, Volko Balaz, lewry lewrine Thomas lewcho Chabanowecz, Michael Piwko, Gasko Jemrisko Georgius rasus Petrus Kordik, Stephanus Kralÿo Inferiora inquilinaria vero in quibus Joannes rasus leonhardus lazicze Simon dras Johannes pehronka, Martinus Minth Simon Laczkowecz piscator Thomas bilik Martinko, Georgius Brincze ad partem domini Francisci Balassa,

Item totales sessiones jobbagionales et populosae in quibus providi Thomas chemiczkÿ cum media deputata petrus filius Bukowÿs, Georgius Remen alter Georgius spili, Mathos Chwik Banko Benyow, Michael laczkowich cum media deputata, Stephanus Dieczik, Jembrisko Lewro, Simon hanÿk, Gaska dieczÿk Ambrosÿ Deputata, Marko demos, franciscus Iwanowicz seu yeloweczky, Inquilinares autem cum in quibus Georgius Kÿzel Gregorius Ilenowsky Maczko pywko petrus kuthawich Stephanus Ilnos, Gregorius kapoliaÿ. Andreas debnar, laczko laczkowich Jurko Janowecz In possesione Werbicze commorantes ad partem domini Valentini Balassa.

Postea totales sessiones jobbagionales et populosae in quibus providi Joannes Benyow Stephanus Kmeth, Maczko Zakowecz Michael Papÿ leonhardus Matheiow cum czun Sinko Spanowecz Johannes skomikowez Thomay Mikusowecz. Inquilinares vero Benchio czibulie Barthos, Sinko Kopitzhko, Starsil Abraham, Thomas kwkwczkowsin Blaso Piwko, Sinko Sawol

Magdalena Slezaczka Petrus Skolnikov alter petrus Sedlÿczka tertius Petrus Voslÿer dorothea vidua et Gregorius Nechticz pro domino Francisco Balassa

Item totales sessiones jobbagionales et populosae in quibus providi leonhardus Gombarow andreas papaÿ, Maczko Kolar Johannes Maczkow Petrus dioroskÿ Miko huczonih, Michel Koska, Johannes Ipolth Inquilinares vero in quibus lewro, Mathws frenÿow Georgius Valentinus Gregorius Paczal, Paulus kochis, Martinus Welik, Stephanowa Virka, Petrus Piresin, Johannes Sleha Jacobus Kliskin Anna Polÿka lazka Martinowa, lisbetha skolnÿkowa in Dowalow commorantes, pro domino Valentino Balassa,

Tandem totales sessiones jobbagionales et populosae In quibus providi Rwman, Sinko Khlabowecz Paulus lukachow, Michael Merinda, Johannes Osko, Albertus Osko, Balko Truczan in media sessione residentes inquilinares vero In quibus Kondrath, Ribar Iwan, Mattsky Martinus Usik, Thoma Andreas Ziwka, laurentius Olesko Anthonius Krisma Gregorius Woÿchko, Casparus Swecz Georgius Romanow pro domino Francisco Balassa,

Necnon totales similiter sessiones jobbagionales in quibus providi Georgius Brezina paulus Osko, hawrillo, Martinus Twrek Jacobus Jezÿk Ambrosius hlabeÿ lazarus in media sessione residentes Inquilinarum vero Gregorii gener Thwrkowis Blasius Drindel Andreas Usÿk, Nohnÿka, Petrus Mair Andreas Belleÿ Joannis Rwmani gener, Maczko Stephan, Maczko Zellÿer, Thomas lwkaczow, Gregorius garaÿ alter Gregorius Hornik, Petrus dzurow, In Wichodnya commorantur pro domino Valentino Balassa.

Item totales sessiones jobbagionales et populosae in quibus providi, Dzwr dwbiznaÿ, Mikws falarzÿn Johannes Lwchenskÿ Tawcho, Gregorius Nemecz pro domino Francisco Balassa.

Item totales sessiones jobbagionales et populosae in quibus providi dzwr Merichow filius leonhardus filius Bechkowis, Jantskÿ Stasko Piletich In Kokawa commorantes pro domino Valentino Balassa.

Porro totales jobbagionales et populosae in quibus providi Thomas Krisko Caspar Sofranko, Dzwr cum pethrik Blaskowecz Valentinus Berthan pro domino Francisco Balassa.

Item totales sessiones jobbagionales et populosae in quibus providi Obrichen cum Andrea Bartos Stephani Zwffa, Martinus Bretam, petrus Komarowskÿ in plosthÿn commorarent pro domino Valentino Balassa cessissent.

Rursum totales sessionales jobbagionales et populosae quatuor in Ilanow antedictis possessionibus omino in antelato Comitatu Lipthoviensi existentes et habitae domino Francisco Balassa pro nunc licet divisionaliter pervenissent. Verum quia dictus dominus Valentinus Balassa adhuc ante tempus divisionis presentis prescriptam possessionem Ilanow . . . pro Mille florenis hungaricis evictionis cautione in se contra omnes recepta Nobili Michaeli Zenthÿwany de eadem Zenthywan oppignorasse dinoscitur quod quidem debitum Mille florenos hungaricos dicti fatentis ex dimidia parte recepissent, ita si quarumque partium prescriptarum dictam integram possessionem Ilanow vocatam de suis propriis pecuniis a predicto Michaele Zenthywanÿ interim ad se redimerit, illam integre possidere pro se valeat et frat[ri] portionem illius redemptam nequamquam prius nisi quingentos florenos integre deposuerit absque ulla vi et tergiversatione aliquali remittere debeat et teneatur, quod si tamen et quandocunque dominus Valentinus Balassa portionem suam in Ilanow, hoc est duas sessiones suas jobbagionales pro se redimere voluerit semper id a quocumque potuerit possessore redimendi utendique possidendi eodem jure perpetuo plenam potestatis facultatem et autoritatem habeat. Atque hoc modo divisione peracta sibi ipsis mutuo et in alterutrum unicuique suam ratam portionem haereditariam jure divisionis perpetuo et irrevocabiliter possidendi dedissent et assignassent permanens prout dederunt et assignarunt coram nobis. His tamen adiectis conditionibus, primum, ut quaelibet pertinentia quantum debiti contraxit, ipse solus talia debita exsolvat, vel si quae bona oppignoravit aliis ea redimet ille impignorans, et redempta in suam rationem reservet.

Item vero dominus Valentinus Balassa totales portiones possessionarias in Wiznek possessione in Hewes, et in domo quae est in oppido Miskolcz in Borsodiensi Comitatibus et in vinis ad eandem domum pertinentes domino Fransciso Balassa jure personali concessit, Insuper usque ad Regni Hungariae recuperationem et eliberationem: Bona vero . . . puta totales possessiones Zekudwar, Kuthas et Macha in Comitatu de Zarand existentes et habitas domino Francisco Balassa concessit.

Item ut domus Agriensis cum cellario domino Francisco Balassa, domus vero in Zolÿom domino Valentino Balassa cedat.

Item dominus Valentinus Balassa impignoraverat dictam possessionem Ileno vocatam in sepe dicto Comitatu lipthoviensi existentem et habitam in qua tantum modo quatour sessiones jobbagionales existunt, pro mille florenis, cuius summae dimidiam partem integram domino Francisco Balassa et alteram dimidiam idem domino Valentino Balassa exsolvat, sed donec summa praetacta deposita fuerit totalem possessionem Ileno hoc est etiam ratione portionis

in eundem domini Valentini Balassa praescriptus Franciscus Balassa possideat eoque pro his in pertinentiam saepedictae Arcis Wÿwar dictus Franciscus Balassa aequipollentia bona Valentino Balassa fratri suo deputaverit, hoc tamen apposito, quod a quocumque vel qualitercumque dictus Valentinus Balassa suam portionem duas videlicet sessiones jobbagionales ad se redimere potuerit plenariam habeat potestatis facultatem et autoritatem.

Item dominus Franciscus Balassa portionem suam in oppido Thwr vocatam domino Valentino Balassa et econverso idem dominus Valentinus Balassa portionem suam in Zeoleos possessione habitam domino Francisco Balassa concessit. Insuper quoniam dominus Franciscus Balassa neque numerum colonorum neque proventus bonorum communium paternorum hactenus scire potuit, sed fidem fecit Regesto domini Valentin Balassa fratris sui ideo conclusum est, ut si quid dominus Valentinus Balassa aut in colonis aut in quibuslibet proventibus quae in lucrum produci debuerant, deinceps forte reperiretur, ea omnia nemini nisi domino Francisco Balassa cedant.

In lucrum praeterea ex Cremnicio quottannis numerum solent ad Arcem saepedictam Vÿwar nuncupatam trecenti florenos Renenses, quorum aequalis pars dimidia domino Francisco Balassa et altera dimidia pars domino Valentino Balassa cedat. Habent etiam quasdam literas obligatorias super summa trium millium Rennensium propter qualem summam quottannis dari solet interesse trecentorum Renensium florenorum, quae etiam aequaliter inter duos fratres ac fatentes praescriptos dividi debebunt singulis annis.

Ad extremum fecissent fassionem et litteras quae superinde confici curassent coram vice-comiti Neogradiensi quod si quis fatentium vel partium praescriptorum suam portionem Bonorum pecuniis vendere voluerit, hoc liberum sit illi, sed admonitionem legitimam ad eos primum quos de jure regni competere dinoscitur, praemissam facere. Hocque non pretermisso quod nimirum in casu totalis defectus seminis alterutrius partis praescriptae Bona et Jura possessionaris antelato modo divisa in partem supervenientem aut eius heredes et posteritates universas . . . jure regressionis recipere condescendere et derivari ac devolui possint et debeant ipso pariter facto. Harum nostrarum etc. Datum Sabbatho proximo ad Dominicam Invocavit. Anno domini 1585.

IV

Tudjuk, hogy Balassi Bálint és felesége a pataki kudarc után a zempléni Velejtén húzódtak meg Bornemissza László tokaji kapitánynál. Nemsokára megjelennek Szepesváralján, és ügyvédet vallanak a hiteles helyi jegyzőkönyv szerint: 1585. június 15-én.

Az ügyvéd nevét az atyák nem őrizték meg. Ebben a korban egy egész sereg ügyvédet bíztak meg ugyanazzal az üggyel. A családi levéltárban van olyan okmány, ahol vagy tíz ügyvéd neve van felírva a felzeten. Az 1585. október 3-án kelt végrendeleten Kéry Ferenc ügyvéd saját aláírásával mint tanú szerepel, de a kiállítás helye, Királyfalva, arra vall, hogy Kéry volt a szöveg írója. Említsük még meg, hogy a Lipótújváron 1586. július 27-én kelt okmányon Balassi Bálint és neje Desiderius Labbae-t vallják ügyvédjüknek, akiről különben semmit sem tudunk. (ÖM. I. 348.) Íme a jegyzőkönyv szövege:

M. Valentinus balassy et M. Christina Dobo consors eius, sabatho proximo ante festum fete trinitatis hic in Capitulo Scepusiensi personaliter constituti constituerunt procuratorem et dominos istos signatum porrexi. — Vide in protocolo an sint expeditae. — Ser. IX. F. 6. Misc. No 2. E. A 1585

V

De a következő okmány — az utolsó, melyet itt közzéteszünk — a Ferenccel való viszálykodás felújulására vall. Még 1585. október 3-án valami betegségtől lesújtva és halálra válva végrendelkezik Bálint, és igen kéri Ferencet, ne pereskedjék halála után feleségével, aki akkor nyilván gyermekét várta. Többek között olvashatjuk benne ezeket is: „Az holdolt jószágban annak előtte szakasztottam volt jámbor szolgáimnak, Rácz Demjénnek Nagylibercsét, kit az egri káptolomban ezer forintban vallottam és *az öcsém consensusából* bizonyos okokból míveltem; Újszászi Péternek, kit másképpen Járdánházi Péternek is hívnak, kötöttem Szentét háromszáz forintban úgy, ha feleségem magához akarja váltani, letevén az háromszáz forintot magához válthassa; Hunyadi Nagy Pálnak Felső Esztergárt ugyanolyan conditioval mint Ujszászi Péternek, Feltóti Jánosnak Bussát az én érettem való rabságáért ötszáz forintban kötöttem, ugyanez felől megírt conditio szerint mint Ujszászi Péternek." Az egri káptalan levéltára elpusztulván, nem tudjuk, nem volt-e mindezekben az ajándékozásokban is, Ferenc öccsének beleegyezése benne, de az bizonyos, hogy a hódolt jószágok egy szóval sincsenek említve az osztozkodásnál, kivéve a messze eső és Ferencnek járó zarándi falvakat. Bizonyos, hogy szolgáinak megajándékozása a pataki részvétel miatt történt, amit az is bizonyít, hogy a listán szerepel Feltóti kivételével a másik három legény is, és Barbarith Gáspár, kiről már kimutattam, hogy Pozsegai Gáspárral azonos. A neki juttatott borsodi Tardona falu nincs a végrendeletben (Dézsi-kiad.467.)

Sajnos a török foglalás miatt nincs módunkban Bálint vitézeinek adományleveleit ismerni s részleteikben tanulmányozni, kik Egerben is alatta szolgáltak, és ivótársai voltak, mint ezt annak idején kimutattuk.

Búcsúzó énekében visszaemlékezik rájuk:

Sok jó vitéz legény, kiket felemeltem
S kikkel sok jót tettem, tartottam, neveltem,
Maradjon nálatok jó emlékezetem!
Jusson eszetekbe jótétemrül nevem!

Most az összes szepesváraljai okmányok birtokában némileg jobban látjuk, mi volt az a betegség, mely meglepte, s mely előbb végrendelkezésre bírta, utóbb meg feleségével együtt arra kényszerítette, hogy az ágyat őrizze, s minden rendelkezését a betegágyból a hozzá kiküldött kanonokokon keresztül hajtsa végre: harmadnapos láz. (ÖM. I. 348, febris tertiana; az alábbi okmányban csak súlyos betegséget hoznak fel.)

Ezt a betegséget említi legmélyebbről fakadt versében is, ahol felesége „idegenkedése" miatt volt elkeseredve:

Kiért reám szállott Istentül nagy átok,
Betegség, kár, sok gond, szégyen, rút hír, szitok,
S ha kiért vétkeztem, hozzám az is álnok.

Hogy mi volt ez a harmadnapos láz? Malária vagy más? Nehéz volna ma már megmondani.

A továbbiak folyamán közölt okiratban tiltakozik Bálint öccse egyik eladása ellen, melyhez korábban a beleegyezését adta, mert az eladásról szóló elismervényből hiányzott az ő örökösödési jogának elismerése, abban az esetben, ha Ferenc magtalanul hal meg. Ez pedig benne volt az osztozkodási egyezményben. Bálint újszülött fiára gondolt már ekkor, mikor 1586. július 15-én, a kiküldött kanonokok előtt megtámadta öccse eladási ügyletét, ami Visznekre, Tarci falura és a miskolci házra vonatkozott. Agyafúrt volt akkor is, mikor az örökösödési záradékot az osztozkodási okmányba bevette és jogi agyafúrtságát gúnyos sógora is elismerte; az újvári osztozkodásnál, mikor nem akart hugainak fizetni: „én azt gondolom talán, hogy ollyat tud valamit, kit se az mesterek nem tudnak, se ország törviniben nincs beírva, hanem az maga könyvében, kinek nem vélem, hogy helt adjon az tábla, ha Isten akarja." (Ismeretlen B. B. 155.)

Ha helyes az olvasatom, még az is kiderül az okiratból, hogy a vevő, Bellényi András nem valami különösen érdemelte ki, hogy Balassi-birtok tulajdonosa legyen. Ezt ugyan Bálint korábban is megállapíthatta volna, még mielőtt az eladásba beleegyezett volna.

Prohibitio domini Valentini Balassa.

Nos Capitulum etc. universis quod cum nos ad instantiam et legitimam petitionem Mgci Domini *[Franci]* Valentini Balassa de Gÿarmath, qui propter adversam valetudinem suam Nostrum vel alterius loci credibilis venire nequivisset in presentiam, duos e medio Nostri videlicet venerabiles Magistros, Nicolaus Odolynskÿ et Georgium Komar Sotios fratres et concanonicos Nostros ad infrascriptum protestationem, revocationem et prohibitionem praefati domini Valentini Balassa exaudiendum Nostro pro testimonio fidedigno duxissemus esse transmittendos. Ipsi tamen exinde ad nos reversi Nobis sub juramento uniformiter retulerunt hoc modo. Qualiter ipsi feria 2da proxima post festum Beati Jacobi Apostoli juxta novum et correctum calendarium, ad facies Arcis Wywar nuncupatae et in Comitatu Lypthowiensi existenti solitae videlicet residentiam praefati domini Valentini Balassa protestantis accessissent. Ibique praetitulatus dominus Valentinus Balassa, in lecto aegritudinis suae graviter decumbens et coram praefatis testimoniis Nostris personaliter constitutis retulit eo modo. Qualiter superioribus non ita diu preteritis diebus Magcus dominus Franciscus Balassa de Gÿarmath frater eiusdem domini protestantis, totalem curiam suam nobilitariam in oppido Miskolcz vocato una cum duabus vineis in promonthorio eiusdem omnino in comitatu Borsod existentem, Nobili Andreae Bellenj jure perpetuo et irrevocabiliter tenendam, possidendam, pariter et habendam cum consensu et voluntate dicti domini protestantis dedisset et perpetuasset. Vere quia idem Andreas Bellenj parum de ipso domino protestante sit benemeritus. Proinde dictus etiam dominus protestans considerans praetactam fassionem fratris sui in praejudicium et manifestum damnum juris sui successorii vergere, ideo eandem fassionem fratris sui, nec non etiam consensum suum literas donationales seu fassionales, omnibus suis punctis clausulis articulis et sententiis in omni denique earum parte, revocasset, cassasset et invalidasset.

A testvérek harca ezután még tovább folyik. Így az 1588. február 29-én írt levélen hiányzik a tisztességadásnak minden formulája, és benne Bálint így szól Ferenchez: „Ezt azért írom, kegyelmednek penig főképpen, hogy kegyelmed ne hirdesse, se vélje azt felőlem,

azt mit ez előtt, hogy én osztottam fel a kegyelmed jószágát is." (ÖM. II. 133.) És a Kapy Sándorhoz írt levélben egy hét múlva a már idézett hely is ide vág: „Egren azért nem vők fel fizetést, hogy Ferenc urammal együtt ne lakjam, kivel megbékéllék igen könnyen, kiki a maga hasznáért, miérthogy az András tekéletlen volta miatt egyet kell értenünk." A kilencvenes években aztán hemzsegnek Ferenc panaszai bátyjára, viszont Bálint igen meleg hangú levelet ír Dembnóból Zamojszki lengyel kancellárnak az öccse érdekében, hogy fogadja be hadnagyának a török elleni hadindulásba. És a véglesi pörben is együtt járnak el „András tekéletlen volta miatt".

Van még Szepesváralján Sződ és Göd faluk dolgában is Balassi Bálintnak és Ferencnek két okmánya Széchy Tamás ellen: az első egy inhibitio 1588-ból, ahol az eperjesi oktáván tett tiltakozásuk másolatát őrízték meg, a második egy levél, ahol a kiküldött kanonokok az abaúji Enyickén nem találván otthon Széchy Tamást, az idézést az ott talált özvegy Berzenczey Margit révén juttatták el neki. Széchy Tamásról és Enyickéről szó esik egy 1593-i Balassi-levélben is, és ő az, aki ekhós verset ír — vagyis Bálinttal versenyez — kedvese tiszteletére, Batthyány Katához. (Vö. Csapodi Csaba ItK, 1954, 437.) Így Batthyány Ferenc sógora volt, kihez Bálintot baráti és irodalmi kapcsolatok fűzték. A Széchy—Balassi-pör még Balassi Jánostól szállott két fiára.

A hiteles helyi okmányok pontos közlése sok mindent felderíthet még a költő életéből. Hátra van még a nyitrai, az esztergomi és a garamszentbenedeki anyag felderítése, mely mindeddig csak igen hiányosan történt meg, holott az is, ami eddig ismeretes, fontos adatokat tárt fel.

Szilágyi János

A NÉPSZAVA KÖNYVKIADÓ SZÉPIRODALMI KIADVÁNYAI A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

— Adalékok a Szociáldemokrata Párt irodalompolitikájához —

Amikor 1890-ben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalakult, a párt létrehozta a Népszava könyvkereskedést is, melynek könyvkiadói feladatokat is adott. A Népszava könyvkereskedésnek — mint kiadónak — az volt az elsőrendű feladata, hogy a Szociáldemokrata Párt politikáját támogató könyveket és füzeteket bocsásson ki, s a könyvkereskedéseken és az agitátorokon keresztül eljuttassa ezeket a munkásosztály tömegeihez.

A Népszava könyvkereskedés kiadói tevékenységén belül már az első világháború előtti időben is több szépirodalmi kiadványt bocsátott ki. Létrehozta a *Népszava olvasótárát*, ebben a könyvsorozatban megjelentette Diderot antiklerikális művét: *Az apácát*, valamint Voltaire *Candide*-ját, *Kandidusz, vagy minden jól van ezen a világon* címen. Egy másik Voltaire-elbeszélés kötet mellett több versantológiát is megjelentetett a könyvkereskedés, ezek munkásolvasóknak szánt verseket tartalmaztak. Kiadta a Népszava az akkori magyar munkásirodalom legjelentősebb alakjainak: Várnai Zseninek, Gyagyovszky Emilnek, Bodrogi Zsigmondnak és másoknak a műveit. 1914-ben megindult a *Világosság Könyvtár* c. szépirodalmi sorozat, ebben jelentek meg — többek között — Balzac, Anatole France, Giovanni Verga és Molnár Ferenc elbeszélései, s Jack London egy kisregénye. (A Molnár Ferenc-kötet az író egy kitűnő realista elbeszélésétől: a Széntolvajoktól kapta a címét.)

A Tanácsköztársaság előtti évekig a Népszava könyvkereskedés volt jóformán az egyedüli kiadó, amely rendszeresen megjelentetett marxista, szocialista eszméket terjesztő műveket. S bár a párt vezetésében az opportunista, jobboldali irányzat mind erősebbé vált — s ez tükröződött a Népszava könyvkiadói tevékenységében is —, a munkásosztály jelentős tömegei mégis nevelődtek, öntudatosodtak a Népszava-kiadványok olvasása nyomán.

Közvetlenül a Tanácsköztársaság előtti időszakban megjelentek az első magyar kommunista kiadványok, amelyek a proletárforradalom ügyét szolgálták. Ez időtől kezdve a Népszava kiadványai — a munkásmozgalom szempontjából — másodlagos jelentőségűekké váltak. A Tanácsköztársaság idején — más könyvkiadókkal együtt — a Népszava is beolvadt a központosított könyvkiadás szervezetébe.

A Tanácsköztársaság rövid időszaka alatt a könyvkiadás terén is nagyarányú fejlődés indult meg. Hozzákezdtek számos haladó és forradalmi mű kiadásához, ezek egy része meg is jelent, más része azonban már nem kerülhetett az olvasók kezébe. A félig kész, vagy már kinyomtatott, de terjesztésre még nem került művek egy részét a Tanácsköztársaság bukása után átvette a Népszava könyvkiadó, s ezek a művek a Tanácsköztársaság alatti kiadó megfelelő átragasztásával, vagy új borító nyomásával kerültek forgalomba. A magyar könyvtörténetnek legérdekesebb dokumentumai közé tartoznak azok a kötetek, amelyek eredeti nyomásként *„A Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának kiadása"*, vagy